

# **O stereotipih in predsodkih evropskih intelektualcev**

*Emica Antončič*

**S** širitvijo Evropske unije na vzhod se niso odprli samo novi gospodarski posli, ampak so svoj lonček k vzpostavljanju novega “evropskega kulturnega prostora” in k tranziciji nekdanjih socialističnih držav v neoliberalni kapitalizem pristavili tudi številni evropski intelektualci. Različna srečanja in konference – prevladujoče pisateljske –, namenjene priključitvi vzhodnoevropskega kulturnega prostora zahodnemu, so se v zadnjih treh desetletjih kar vrstile.

Ko prideš prvič iz srednje ali vzhodne Evrope na takšno vseevropsko srečanje, si seveda negotov. Opazuješ in molčiš. Tisti s področja nekdanje Jugoslavije smo sicer zmeraj zmogli nekaj več samozavesti, saj se nikoli nismo imeli za vzhodno Evropo. Titova Jugoslavija navsezadnje ni bila članica Varšavskega pakta, imela je odprte meje, do neke mere privatno lastnino in svojim državljanom je privoščila potrošniško družbo. Ampak ko se začneš previdno pogovarjati, ugotoviš, da si v očeh zahodnih kolegov vendarle uvrščen na vzhod – saj, kdo bi se menil za podrobnosti. A obe-

nem ti je všeč, ker se nekateri zanimajo za tvojo državo in kulturo in predvidevaš, da gre pri tem za kozmopolitizem. Poslušáš samozavestne govorce in ugotoviš, da so nekateri naredili iz srečanj zahod-vzhod tudi svoj biznis. Ko se po nekaj izkušnjah ojuunačiš in glasno poveš kaj o svoji kulturi, si hitro deležen predstavitve kakšne večvredne kulture. Pokojni Aleš Debeljak, tisti slovenski javni intelektualec in pesnik, ki se je največ udeleževal tovrstnih srečanj, je ta položaj opisal takole: “Mnogi srednje- in vzhodnoevropski intelektualci so zavestno sprejeli vlogo “revnih sorodnikov”, ki med seboj zgolj tekmujejo v prizadevanjih, kdo bo naredil največji vtis na svoje bogate bratrance v Evropi, to je zahodni Evropi, utelešeni v Evropski uniji.”<sup>1</sup>

Ko ozaveš položaj, v katerem si se znašel, začneš zagovarjati svoje stališče in poskušaš nasprotovati prevladujočim predstavam. A se seveda zaletiš v zid, sezidan iz stereotipov.

To je bil čisto individualen opis nekih osebnih izkušenj iz preteklih desetletij, zaradi katerih je avtorica tega teksta dobila averzijo do tovrstnih intelektualnih srečanj. Ker pa se je proti večvrednostnim predsodkom in stereotipom mogoče bojevati samo z dejstvi, si poglejmo konkretnen primer.

1. oktobra 2017 je španska policija pretepalala prebivalce Katalonije, ki so se poskušali udeležiti referendumu o neodvisnosti. Večina Slovencev je na dogajanje v Kataloniji takrat zelo čustveno odreagirala, saj jih je poskus Kataloncev, čeprav ti niso tako enotni, kot smo bili prebivalci Slovenije v letih 1990–91, spomnil na čase našega osamosvajanja.

Slabe tri tedne kasneje je po sestanku na to temo v Bruslju Slovenska tiskovna agencija vprašala takratnega predsednika slovenske vlade Mira Cerarja, doktorja prava in pred politično kariero univerzitetnega profesorja, po slovenskih stališčih glede Katalonije. Cerar je seveda že sledil uradnemu stališču EU, ki je Katalonce pustilo na cedilu, češ da je odcepitev v nasprotju s špansko ustavo. Izjavil je, da so v tem pogledu med Slovenijo in Katalonijo velike razlike. Jugoslavija namreč ni bila demokratična država, zato je bil cilj slovenske osamosvojitve postati demokratična država in zavarovati človekove pravice, vzpostaviti pravno državo in nekoč postati članica EU. “Situacija ta hip v Kataloniji je s teh vidikov popolnoma drugačna. Španija, vključno s Katalonijo, je demokratična država.” V demokratični državi torej policija pretepa volivce, v nedemokratični Jugoslaviji pa smo prebivalci takratne Socialistične republike Slovenije 23. decembra 1990 odšli na volišča zaradi referendumu o osamosvojitvi in nas ni nihče pretepal. Udeležba je bila 88,5-odstotna. Da se je Miro Cerar podredil volji bogatih bratrancev v EU, je mogoče s političnega stališča še nekako razumeti kot pomanjkanje poguma, da pa je širil tako tipične predsodke in stereotipe, pa ni sprejemljivo, saj kot pravnik zelo dobro ve, da je bila Titova Jugoslavija glede pravic narodov do samoodločbe demokratična država. V 1. členu ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije iz leta 1974 je namreč pisalo, da je ta zvezna država kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik, med temeljnimi načeli pa, da ima vsak narod pravico do samoodločbe in odcepitve. To je nadgradila potem še slovenska republiška ustava. Slovensko osamosvajanje je bilo po pravni poti nesporno legitimno. Španska ustava te možnosti ne dopušča, iz ravnanja politike in policije pa izhaja, da ne dopušča niti mirnega izražanja volje in zborovanja.

---

1 Aleš Debeljak: *Koncentrični krogi identitet*, v: *Evropske pisave* (ur. Ursula Keller, Ilma Rakusa), Maribor, Aristej, 2004.

Tito je v temeljnih usmeritvah glede pravic narodov sledil boljševiku Leninu, ki je močno podpiral načelo pravice do samoodločbe vseh narodov. Centralizirano caristično Rusijo je zato razdelil po jezikovno-etničnih vidikih, kar je ostala podlaga za današnjo državno suverenost nekdanjih sovjetskih republik. Ob propadu komunističnih režimov na vzhodu so se narodi lahko osamosvojili in izoblikovali svoje države. V delu zahodne Evrope teh pravic ni niti na načelni ravni. V demokratični Španiji je pravica Kataloncev, da zgolj odločajo o tem, kaj bi želeli narediti, prepovedana.

Vojna v nekdanji Jugoslaviji je v mednarodnem prostoru morda zameglila podobo o osamosvojitvi Slovenije, vendar ne bi smeli biti površni. Slovenija se je osamosvajala v okviru svojih republiških meja v nekdanji Jugoslaviji. Do morije je prišlo, ko sta hrvaški predsednik Franjo Tuđman in srbski Slobodan Milošević začela uresničevati nacionalistične ideje o veliki Hrvaški in veliki Srbiji, si poskušala razdeliti etnično mešano jugoslovansko republiko Bosno in Hercegovino ter etnično očistiti določena ozemlja. Maršal Tito je štiri desetletja s federalizacijo države, onemogočanjem nacionalističnih politikov in privzganjem ideologije o bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov uspešno krotil separatistične težnje, a sta ekspanzivna nacionalizma obeh največjih narodov ob razpadu Jugoslavije ponovno krvavo izbruhnila.

Tudi nasilje v Kataloniji dokazuje, da nedemokratičnih tradicij ni mogoče kar tako odpraviti. Stereotip o Španiji kot demokratični zahodnoevropski državi sam po sebi vključuje domnevo, da v Španiji, ki je bila vse do leta 1975 fašistična diktatura, ni več nedemokratičnih ustalin. Nasilje v Kataloniji nam da misliti, da španska tranzicija v demokracijo morda vendarle ni bila dosledno izpeljana.

Zato bi bil čas, da evropski intelektualci, vpeti v tranzicijske procese, nehajo kar povprek govoriti o demokratičnem zahodu in vzhodnih diktaturah. Prav tako je silno nevarno kar povprek enačiti vsa separatistična in nacionalna gibanja v Evropi, predvsem pa pravico narodov do samoodločbe, ki jo kot mednarodnopravni koncept vsebuje ustanovna listina OZN, mešati s stariimi ekspanzivnimi nacionalizmi in z novimi konzervativnimi nacionalizmi, ki se širijo tako na vzhodu kot na zahodu v že vzpostavljenih nacionalnih državah proti migrantom in manjšinam. Stereotipi in predsodki so zmeraj posledica posploševanj in neznanja. Naloga intelektualcev je, da se jim skušajo izogniti in da uporabljajo dokazljive in logične argumente.